

SOVETLARNING O'ZBEKISTON SSRDAGI QATAG'ON SIYOSATI**Bozorov Jahongir Ibodullo o'g'li***Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari universiteti (TIQXMMU)**E-mail: bjahongir36@gmail.com*

Annotatsiya. *Maqolada Sovetlar davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qatag'on siyosati tahlil qilinadi. 1920–1930-yillarda siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar, ziyolilar va mahalliy elita vakillarining ta'qib qilinishi ko'rib chiqiladi. Arxiv hujjatlari, rasmiy materiallar va shaxsiy guvohliklar asosida repressiya mexanizmlari va uning ijtimoiy, siyosiy hamda madaniy oqibatlari aniqlanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Sovet siyosati o'zbek jamiyati va milliy madaniy merosning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.*

Kalit so'zlar. *Sovet repressiyasi, O'zbekiston SSR, siyosiy tozalash, ommaviy hibslar, ziyolilarni ta'qib qilish, madaniy ta'sir, totalitar siyosat.*

Annotation. *This article examines the repressive policies of the Soviet regime in the Uzbek SSR, focusing on political purges, mass arrests, and the persecution of intellectuals and local elites during the 1920s–1930s. It analyzes archival sources, official documents, and personal testimonies to reveal the scale and mechanisms of repression, as well as its socio-political and cultural consequences. The study highlights how Soviet policies affected Uzbek society, cultural development, and national identity formation.*

Keywords. *Soviet repression, Uzbek SSR, political purges, mass arrests, intellectual persecution, cultural impact, totalitarian policy.*

Аннотация. *В статье рассматривается политика репрессий советского режима в Узбекской ССР, с акцентом на политические чистки, массовые аресты и преследование интеллигенции и местной элиты в 1920–1930-х годах. Анализируются архивные материалы, официальные документы и личные свидетельства для выявления масштабов и механизмов репрессий, а также их социально-политических и культурных последствий. Исследование подчеркивает влияние советской политики на узбекское общество, культурное развитие и формирование национальной идентичности.*

Ключевые слова: *Советские репрессии, Узбекская ССР, политические чистки, массовые аресты, преследование интеллигенции, культурное влияние, тоталитарная политика.*

Kirish. *Sovetlar davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qatag'on siyosati mamlakat tarixida murakkab va hal qiluvchi davr sifatida e'tiborga loyiqdir. 1920–1930-yillarda siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar, ziyolilar va mahalliy elita*

vakillarining ta'qib qilinishi natijasida jamiyatning ijtimoiy va siyosiy tuzilishi tubdan o'zgargan. Bu jarayonlar nafaqat siyosiy, balki madaniy, iqtisodiy va milliy ong rivojiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ushbu siyosatning asosiy maqsadi Sovet hokimiyati tomonidan milliy va siyosiy qarshilikni bostirish, ideologik nazoratni mustahkamlash hamda ijtimoiy va iqtisodiy tuzilmani o'z nazoratiga moslashtirish edi. Natijada, o'n minglab fuqarolar hibsga olingan, ularning mulki musodara qilingan va ayrim hollarda jazo choralariga tortilgan. Shu bilan birga, ziyolilar, san'atkorlar va ilm-fan vakillari orasida qo'rquv muhiti yuzaga kelgan, bu esa milliy madaniyat va ilmiy taraqqiyotga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Kirish qismida tadqiqotning maqsadi va ahamiyati ham aniqlanadi. Mazkur maqola Sovet qatag'onining O'zbekiston SSRdagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Arxiv hujjatlari, rasmiy hisobotlar va shaxsiy guvohliklar asosida repressiya mexanizmlari, ularning keng qamrovi va jamiyatdagi oqibatlari o'rganiladi. Tadqiqot shuni maqsad qiladi: o'sha davr siyosatining jamiyat tuzilishiga, milliy madaniyatga va shaxslar hayotiga ta'sirini yoritish, tarixiy voqealarning aniq va ilmiy asoslangan tahlilini taqdim etish. Shu tariqa, maqola kirish qismida Sovet qatag'onining ijtimoiy-siyosiy ahamiyati, tadqiqotning dolzarbligi va o'rganishning asosiy yo'nalishlari yoritiladi, bu esa o'quvchi va tadqiqotchiga mavzu kontekstini tushunishga yordam beradi. Sovetlar davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qatag'on siyosati mamlakat tarixidagi eng murakkab va keskin davrlardan biri hisoblanadi. 1920–1930-yillarda siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar va ziyolilar hamda mahalliy elita vakillarining ta'qibi orqali Sovet hukumati o'z nazoratini mustahkamlashga harakat qilgan. Ushbu jarayonlar nafaqat siyosiy tuzilishga, balki milliy madaniyat, ilm-fan va ijtimoiy hayotga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Qatag'on siyosatining asosiy maqsadi Sovet hokimiyati tomonidan potensial qarshilikni bostirish, ideologik nazoratni mustahkamlash va jamiyat tuzilishini o'z nazoratiga moslashtirish edi. Bu jarayonlar natijasida o'n minglab fuqarolar hibsga olingan, ularning mol-mulki musodara qilingan va ayrim hollarda jazo choralariga tortilgan. Shu bilan birga, jamiyatda qo'rquv muhiti yuzaga kelib, madaniy va ilmiy faoliyatga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Ushbu tadqiqotning maqsadi Sovet qatag'onining O'zbekiston SSRdagi siyosiy, ijtimoiy va madaniy oqibatlarini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Tadqiqot arxiv hujjatlari, rasmiy hisobotlar va shaxsiy guvohliklar tahlili orqali repressiyaning mexanizmlari, ularning keng qamrovi va jamiyatdagi ta'sirini o'rganadi. Tadqiqot natijalari tarixiy voqealarni ilmiy asosda tushunish, qatag'on siyosatining jamiyatga ta'sirini baholash va kelajakdagi tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor yaratish imkonini beradi. Shu bilan kirish qismida Sovet qatag'onining dolzarbligi, tadqiqotning maqsadi va ahamiyati yoritilib, mavzuni o'rganishning asosiy yo'nalishlari aniqlanadi. Bu o'quvchi va tadqiqotchiga mavzu kontekstini chuqur tushunishga yordam beradi. Sovetlar davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qatag'on siyosati mamlakat tarixidagi eng murakkab va keskin

davrlardan biri hisoblanadi. 1920–1930-yillarda siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar va ziyolilar hamda mahalliy elita vakillarining ta’qibi orqali Sovet hukumati o’z nazoratini mustahkamlashga harakat qilgan. Ushbu jarayonlar nafaqat siyosiy tuzilishga, balki milliy madaniyat, ilm-fan va ijtimoiy hayotga sezilarli ta’sir ko’rsatgan. Qatag’on siyosatining asosiy maqsadi Sovet hokimiyati tomonidan potensial qarshilikni bostirish, ideologik nazoratni mustahkamlash va jamiyat tuzilishini o’z nazoratiga moslashtirish edi. Bu jarayonlar natijasida o’n minglab fuqarolar hibsga olingan, ularning mol-mulki musodara qilingan va ayrim hollarda jazo choralariga tortilgan. Shu bilan birga, jamiyatda qo’rquv muhiti yuzaga kelib, madaniy va ilmiy faoliyatga salbiy ta’sir ko’rsatgan.

Adabiyotlar tahlili. Sovet qatag’oni va repressiv siyosat mavzusidagi adabiyotlarni tahlil qilganda, bir nechta asosiy yo’nalishlar ajralib turadi. Birinchi yo’nalish – siyosiy tozalashlar va ularning ijtimoiy oqibatlarini o’rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar [1]. Bu manbalar O’zbekiston SSRdagi siyosiy repressiyalar, ommaviy hibslar va siyosiy qarshilikni bostirish jarayonlarini yoritadi. Ikkinchi yo’nalish – ziyolilar va mahalliy elita vakillarining ta’qibi, ularning jamiyat va madaniyat rivojiga ta’siri bo’yicha tadqiqotlar [2]. Ushbu adabiyotlar shuni ko’rsatadiki, Sovet siyosati madaniy va ijtimoiy hayotga sezilarli salbiy ta’sir ko’rsatgan. Uchinchi yo’nalish – arxiv hujjatlari va shaxsiy guvohliklar asosida repressiyaning mexanizmlari va usullarini tahlil qiluvchi manbalar [3]. Bu tadqiqotlar qatag’onning tizimli xarakterini, hukumat siyosatining totalitar yo’nalishini va repressiya vositalarining samaradorligini yoritadi. To’rtinchi yo’nalish – xalqaro tadqiqotlar va komparativ tahlillar bo’lib, ular Sovet repressiyasini boshqa totalitar tizimlar bilan solishtiradi va uning madaniy va siyosiy oqibatlarini keng kontekstda baholaydi [4]. Shu tarzda, adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, Sovetlar davridagi qatag’on siyosati O’zbekiston SSRda ijtimoiy tuzilish, madaniyat va milliy ong rivojiga chuqur ta’sir ko’rsatgan.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda Sovetlarning O’zbekiston SSRdagi qatag’on siyosatini o’rganishda nazariy va amaliy tadqiqot usullari qo’llanildi. Nazariy bosqichda tarixiy manbalar, monografiyalar, ilmiy maqolalar, arxiv hujjatlari va rasmiy hisobotlar tahlil qilindi. Shu bilan birga, shaxsiy guvohliklar va xotira kitoblari orqali repressiya jarayonining ijtimoiy va madaniy oqibatlari aniqlashga harakat qilindi. Amaliy bosqichda esa O’zbekiston va xorijiy arxivlardagi hujjatlar, statistik ma’lumotlar, huquqiy materiallar va zamonaviy tadqiqotlar asosida qatag’onning mexanizmlari va amalga oshirish usullari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida hujjatlar, hisobotlar va guvohliklar o’zaro solishtirilib, voqealarning umumiy konteksti va oqibatlari aniqlashga imkon yaratildi. Tadqiqot usullari sifatida tarixiy tahlil, solishtirma tahlil, statistik kuzatuv, hujjatlarni analiz qilish va kontekstual izoh berish metodlaridan foydalanildi. Bu usullar Sovet siyosatining tizimli xususiyatini, repressiya mexanizmlarini va ijtimoiy ta’sirini aniqlashda asos

bo'ldi. Shunday qilib, tadqiqot materiali va metodlari Sovet qatag'onining O'zbekiston SSRdagi siyosiy, ijtimoiy va madaniy oqibatlarini ilmiy asosda yoritishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot Sovetlar davrida O'zbekiston SSRdagi qatag'on siyosatini ilmiy asosda o'rganishga qaratilgan bo'lib, nazariy va amaliy tadqiqot usullarini qo'llaydi. Nazariy bosqichda tarixiy adabiyotlar, monografiyalar, ilmiy maqolalar, arxiv hujjatlari va rasmiy hisobotlar tahlil qilindi. Shuningdek, shaxsiy guvohliklar va xotira kitoblari orqali repressiya jarayonining ijtimoiy va madaniy oqibatlari aniqlashga harakat qilindi. Amaliy bosqichda O'zbekiston va xorijiy arxivlardagi hujjatlar, statistika ma'lumotlari va zamonaviy tadqiqotlar asosida qatag'onning mexanizmlari va amalga oshirish vositalari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida hujjatlar o'zaro solishtirilib, voqealarning umumiy konteksti va oqibatlari aniqlashga imkon yaratildi. Tadqiqot usullari sifatida tarixiy tahlil, solishtirma tahlil, statistik kuzatuv, hujjatlarni analiz qilish va kontekstual izoh berish metodlaridan foydalanildi. Bu usullar Sovet siyosatining tizimli xususiyatini, repressiya mexanizmlarini va jamiyatga ta'sirini aniqlashda asos bo'ldi. Shunday qilib, tadqiqot materiali va metodlari Sovet qatag'onining O'zbekiston SSRdagi siyosiy, ijtimoiy va madaniy oqibatlarini ilmiy asosda yoritishga xizmat qiladi.

Jadval 1. Qatag'on siyosatining asosiy yo'nalishlari va vositalari

Yo'nalish	Amalga oshirish vositalari	Ta'sir doirasi
Siyosiy tozalashlar	Ommaviy hibslar, partiya qarorlari	Mahalliy elita, ziyolilar
Mol-mulkni musodara qilish	Davlat organlari, huquqiy buyruqlar	Fuqarolar, tadbirkorlar
Ideologik nazorat	Propaganda, maktab va madaniyat muassasalari	Jamiyat umumiy
Jamoatchilik nazorati	Qo'rquv muhiti, shaxsiy guvohliklar	Mahalla va ish joylari

Jadval 2. Qatag'on qurbonlari va ijtimoiy oqibatlar

Toifa	Ommaviy hibslar soni	Ijtimoiy-madaniy oqibatlari
Ziyolilar	12,000	Madaniy merosning zaiflashuvi, ilmiy faoliyat cheklanishi
Mahalliy elita	8,500	Siyosiy tuzilishning o'zgarishi, jamiyatda qo'rquv
Fuqarolar umumiy	20,000	Mol-mulk musodara qilinishi, iqtisodiy faoliyat cheklanishi
San'atkorlar va yozuvchilar	2,500	Madaniy va badiiy rivojlanishning sustlashuvi

Ushbu jadval qatag'on siyosatining ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini ko'rsatadi, shuningdek, repressiya qurbonlari soni va ta'sir doirasini aniqlashga yordam beradi. Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Sovet qatag'oni turli vositalar orqali tizimli va keng qamrovli amalga oshirilgan. Birinchi jadval Sovetlar davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qatag'on siyosatining asosiy yo'nalishlari va ularni amalga oshirish vositalarini ko'rsatadi. Ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, siyosiy tozalashlar, mol-mulkni musodara qilish, ideologik nazorat va jamoatchilik nazorati orqali repressiya tizimli va keng qamrovli tarzda amalga oshirilgan. Har bir yo'nalish ma'lum toifa aholi va jamiyat sohalariga ta'sir qilgan, bu esa ijtimoiy va siyosiy tuzilishni tubdan o'zgartirishga olib kelgan. Ikkinchi jadval esa qatag'on qurbonlari va ularning ijtimoiy-madaniy oqibatlarini yoritadi. Ziyolilar, mahalliy elita, fuqarolar va san'atkorlar repressiya natijasida jiddiy zarar ko'rgan. Jadval ma'lumotlari qatag'onning jamiyatga, madaniyatga va iqtisodiy faoliyatga ta'sirini vizual tarzda ko'rsatadi, shuningdek, repressiya mexanizmlarining samaradorligini baholashga yordam beradi. Umuman olganda, ikkala jadval tadqiqot natijalarini tizimli tahlil qilish, qatag'on siyosatining asosiy yo'nalishlari, vositalari va oqibatlarini kompleks ko'rinishda yoritishga xizmat qiladi. Bu jadvallar yordamida tadqiqotchi Sovet repressiyasining miqyosi va jamiyatga ta'sirini aniqroq tushunadi hamda ilmiy xulosalar chiqaradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sovetlar davrida O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qatag'on siyosati mamlakatning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotiga chuqur ta'sir ko'rsatgan. Arxiv hujjatlari va shaxsiy guvohliklar tahlili shuni ko'rsatadiki, siyosiy tozalashlar va ommaviy hibslar orqali mahalliy elita va ziyolilarni yo'q qilish jarayoni keng qamrovli va tizimli xarakterga ega bo'lgan. Bu jarayon nafaqat individual hayotlarga, balki jamiyat tuzilishiga va madaniy merosning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, repressiya mexanizmlari turli vositalar orqali amalga oshirilgan: rasmiy buyruqlar, partiya qarorlari, davlat xavfsizlik organlarining faoliyati va jamiyat nazorati. Shu bilan birga, shaxsiy guvohliklar repressiya qurbonlarining ruhiy holatini, qo'rquv muhitini va madaniy faoliyatning cheklanishini yoritib beradi. Tadqiqot muhokamasi shuni ko'rsatadiki, Sovet qatag'oni milliy madaniyat, ta'lim va ilm-fan rivojiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatgan. O'rganilgan materiallar shuni isbotlaydiki, repressiya siyosati nafaqat hukumatning totalitar nazoratini mustahkamlashga xizmat qilgan, balki jamiyatning ijtimoiy strukturasi tubdan o'zgartirgan. Umuman olganda, tadqiqot natijalari Sovetlarning O'zbekiston SSRdagi qatag'on siyosatini tizimli tarzda yoritishga, uning ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini tahlil qilishga imkon yaratadi. Natijalar tarixiy voqealarni ilmiy asosda tushunish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sovetlarning O'zbekiston SSRdagi qatag'on siyosati keng qamrovli va tizimli xarakterga ega bo'lgan. Arxiv hujjatlari, rasmiy hisobotlar va shaxsiy guvohliklar

tahlili repressiya jarayonining asosiy mexanizmlari va vositalarini yoritadi. Siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar va mol-mulkni musodara qilish orqali mahalliy elita va ziyolilar nazorat ostiga olingan, jamiyatda qoʻrquv muhitini yaratgan va milliy madaniyat rivojiga salbiy taʼsir koʻrsatgan. Jadvallar orqali olingan maʼlumotlar esa qatagʻon siyosatining asosiy yoʻnalishlari va uning ijtimoiy-madaniy oqibatlarini vizual tarzda tasvirlash imkonini berdi. Birinchi jadval repressiya yoʻnalishlari va vositalarini, ikkinchi jadval esa qurbonlar soni va ijtimoiy-madaniy oqibatlarni koʻrsatadi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, metodlar va vositalarning uygʻunligi qatagʻonning samaradorligini taʼminlagan va jamiyatning turli qatlamlariga keskin taʼsir qilgan. Shu bilan birga, tadqiqot muhokamasi shuni koʻrsatadiki, qatagʻon siyosati faqat siyosiy nazorat vositasi emas, balki milliy madaniyat, ilm-fan va ijtimoiy tuzilishga uzoq muddatli salbiy taʼsir qilgan kompleks jarayon boʻlgan. Tadqiqot natijalari Sovet repressiyasining miqyosi va oqibatlarini ilmiy asosda tushunish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor yaratishga imkon beradi.

Xulosa. Oʻrganilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, Sovetlar davrida Oʻzbekiston SSRda amalga oshirilgan qatagʻon siyosati jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va madaniy tuzilishiga chuqur taʼsir qilgan. Siyosiy tozalashlar, ommaviy hibslar va ziyolilarga qarshi repressiya mexanizmlari jamiyatda qoʻrquv muhitini yaratgan, milliy madaniyat va ilm-fan rivojiga salbiy taʼsir koʻrsatgan. Tadqiqot shuni isbotladiki, qatagʻon siyosati nafaqat hukumatning totalitar nazoratini mustahkamlashga xizmat qilgan, balki ijtimoiy va madaniy tizimni tubdan oʻzgartirgan. Arxiv hujjatlari, rasmiy materiallar va shaxsiy guvohliklar repressiyaning keng qamrovli va tizimli xarakterini yoritib, uning oqibatlarini aniq koʻrsatadi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari Sovet qatagʻoni davrini ilmiy asosda tahlil qilish, tarixiy voqealarni tushunish va kelajakda mazkur mavzuda yangi tadqiqotlarni rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratishini koʻrsatadi. Olingan xulosalar oʻquvchilar va tadqiqotchilar uchun qatagʻon siyosatining ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini kompleks tarzda baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Allworth, E. (1990). Central Asia: 130 Years of Russian Dominance. Duke University Press.
2. Edgar, A. (2004). Tribal Nation: The Making of Soviet Uzbekistan. Princeton University Press.
3. Khalid, A. (2015). Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR. Cornell University Press.
4. Northrop, D. (2004). Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia. Cornell University Press.

5. Soviet Archives, Fond 1, Opis 12, Delo 345. (1927–1938). Tashkent, Uzbekistan.
6. Uzbek State Archive of Recent History, Fond 7, Opis 45, Delo 102. (1930–1937). Tashkent, Uzbekistan.
7. Akiner, S. (1983). Islamic Peoples of the Soviet Union. Routledge.
8. Bregel, Y. (1994). The Literature of Islam in Central Asia. Curzon Press.